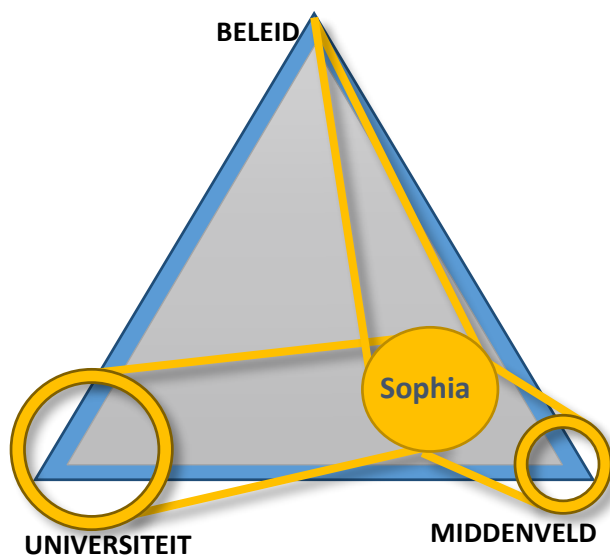

25 JAAR SOPHIA:

het netwerk in de driehoek

Inleiding

In 2014 bestond Sophia 25 jaar. Na een kwarteeuw van inzet voor genderstudies wordt het mogelijk om een overzicht te maken van de evolutie die zowel de organisatie zelf als genderstudies hebben doorgemaakt.¹ Sophia heeft als Belgisch netwerk voor genderstudies allereerst een verbindende functie. Vóór genderstudies gepromoot kunnen worden en vóór de kennis die dat oplevert verspreid en besproken kan worden, moeten er verbindingen gelegd worden. Sophia werd in dit opzicht al vaak gesitueerd binnen Alison Woodward's concept van de fluwelen driehoek, die informele contacten weergeeft tussen individuen in het beleid, het middenveld en de universiteiten.²

De afbeelding hiernaast probeert een schematische weergave te bieden van de wisselwerking tussen Sophia, de politieke wereld, de academische wereld en het middenveld. Ten eerste moeten er contacten zijn met de mensen en centra die kennis produceren. Enerzijds zijn er dus contacten nodig tussen onderzoek-st-ers aan de universiteiten die in welke discipline dan ook vrouwen en gender bestuderen, of dat nu vanuit een sterke feministische overtuiging

gebeurt of niet. Anderzijds dragen ook vrouwenorganisaties of kunstenaars bij tot de vorming en verdieping van feministische kennis. Aan de universiteiten promoot en volgt Sophia de inspanningen die gebeuren op het vlak van genderstudies en tussen de universiteiten en het middenveld tracht ze de uitwisseling van kennis te vergemakkelijken door een ontmoetingsplaats te bieden. Van het beleid ontvangt de organisatie financiële steun, in ruil waarvoor ze projecten uitvoert en informatie verschaft. De situatie wordt complexer doordat in België de fluwelen driehoek dubbel is: Sophia onderhoudt zowel tussen Franstalige als tussen Nederlandstalige onderzoek-st-ers, beleidsmensen en vrouwenorganisaties het contact. Alles bij elkaar genomen moet Sophia een complexe spreidstand volhouden, die echter belangrijk is vanuit de gedachte dat feminisme zowel een politieke

positie als een sociale praktijk en een wetenschap is.³ Feministische wetenschap is geëngageerd en mag niet in isolatie verzanden: de analyses en de kennis die ze oplevert zijn noodzakelijk voor de andere twee polen. De situatie levert echter wel problemen op voor een centraal netwerk als Sophia. Niet alleen is het moeilijk om een eigen vastomlijnde identiteit te scheppen, maar ook het verzoenen van de drie polen stuit op problemen. Feministisch engagement wordt wantrouwend bekeken door de universiteit en door de samenleving in het algemeen, waardoor Sophia het lastig heeft om legitimiteit te verwerven. Daarnaast is de institutionalisering van het gelijkekansenbeleid, van genderstudies en van Sophia en andere middenveldorganisaties een evolutie die de positie van Sophia binnen de fluwelen driehoek, haar missie en de moeilijkheden die ze ondervindt, heeft veranderd en ook voortdurend beïnvloedt.

Deze tekst wil eerst een overzicht bieden van de geschiedenis van Sophia binnen het kader van feminisme, gelijkekansenbeleid en universitaire genderstudies in België. We bekijken eerst hoe initiatieven tot kennisproductie die tijdens de tweede feministische golf ontwikkeld werden aan de wieg van Sophia stonden. Daarna bespreken we de beginjaren van Sophia en het proces van haar institutionalisering tijdens de jaren negentig. Tot slot nemen we de institutionalisering van vrouwen- en genderstudies in datzelfde decennium onder de loep, een proces dat ertoe leidde dat deze ook aan de universiteit tot bloei konden komen. Belangrijk in dat proces zijn de oprichting van centra door geëngageerde individuen, het gelijkekansenbeleid van Miet Smet, de creatie van onderwijsmogelijkheden, Europese samenwerkingen en ook de projecten die Sophia organiseerde.

Daarna wil deze tekst de spanningen bekijken die enerzijds gepaard gaan met Sophia's rol als verbindende vereniging en die anderzijds aan de oppervlakte kwamen bij de institutionalisering van gelijke kansen, genderstudies en Sophia zelf. Welke bruggen moet Sophia bouwen om alle actoren met elkaar in contact te brengen en wat zijn de moeilijkheden daarbij? Maar vooral: welke rol speelt Sophia dan precies, waar vindt zij haar plaats binnen de fluwelen driehoek?

1. De institutionalisering van Sophia en vrouwenstudies in België

1.1 Het begin van Vrouwenstudies in België: buiten de universiteiten

De oprichting van Sophia in het jaar 1989 kan teruggevoerd worden tot tendensen, groeperingen en personen uit het begin van de jaren zeventig, wanneer de tweede feministische golf doorbreekt in België. Op elf november 1972 organiseert het VOK (Vrouwen Overleg Komitee) de eerste nationale Vrouwendag. Het succes daarvan moedigt enkele vrouwen aan om op initiatief van Françoise Collin de Cahiers du GRIF (Groupe de Recherche et d'Information Féministes) op te richten.⁴ Het eerste nummer verschijnt in 1973 vlak voor de tweede editie van de Vrouwendag. De schrijfsters zijn

vrouwen van allerlei achtergronden en leeftijden, academici en non-academici, maar delen allen een afkeer van gevestigde instellingen, waardoor ze er uitdrukkelijk voor kiezen om werkzaam te zijn in de marge. De Cahiers zijn transdisciplinair en willen op allerlei domeinen de situatie van vrouwen in kaart brengen en analyseren, waarbij ze uitgaan van het principe dat de ervaringen van vrouwen zelf het vertrekpunt moeten zijn om kennis te ontwikkelen. Kennis wordt opgevat als een collectieve constructie verankerd in de ervaringen van het individu en gericht op politieke actie.⁵ De Cahiers introduceren feministische reflectie en theorievorming in een beweging die vooral op actie gericht is. Diezelfde nood aan informatie leidt in 1977 tot een gelijkaardig initiatief aan Nederlandstalige kant, de LeF-Cahiers (Links en Feministisch) en in 1978 tot de oprichting van het pluralistische documentatiecentrum RoSa (Rol en Samenleving). In datzelfde jaar zetten de initiatiefnemers van de Cahiers du GRIF de publicaties stop. In plaats daarvan richten Françoise Collin en Hedwige Peemans-Poullet de organisatie GRIF- Université des Femmes op, die enkele jaren later opgesplitst wordt. De Université des Femmes stelt zich tot doel om de vrouwenstudies te ontwikkelen die op dat moment aan de Franstalige universiteiten zowat onbestaande zijn. Zij publiceren tot op heden het tijdschrift *Chronique Féministe* en organiseren ook opleidingen in cycli waar geëxperimenteerd wordt met feministische pedagogie. De vroege feministische theorievorming in België vindt bijna uitsluitend plaats in het Franstalige deel van het land omdat het klimaat van de tweede feministische golf daar heel anders is dan in Vlaanderen.⁶ In het noordelijke landsdeel hebben weinig feministen problemen met politieke samenwerkingen of met pluralisme, zo richtte bijvoorbeeld Miet Smet de groep 'Vrouw en Samenleving' op binnen de CVP en had ook het pluralistische VOK een politiek programma. Daarentegen zijn in het zuiden radicale feministen in de meerderheid die zich afzetten tegen elke vorm van institutionalisering of samenwerking met politieke partijen en vakbonden. Terwijl in Vlaanderen feministische kennis zich pas echt begint te ontwikkelen laat in de jaren tachtig in kleine werkgroepen en studiegroepen aan de universiteiten, werken Franstalige intellectuelen dan al bijna twintig jaar onafhankelijk van de universiteiten in totale vrijheid en in nauwe samenhang met feministisch activisme aan reflectie en theorievorming. Vanaf 1982 worden de Cahiers du GRIF weer gepubliceerd en in 1989 organiseert het GRIF het eerste Europese colloquium "Concept et réalité des Études féministes/ Women's studies: Concept and Reality". Het colloquium heeft tot doel de situatie te schetsen, gemeenschappelijke strategieën uit te zetten en te discussiëren over feministisch weten en feministische wetenschap. Het is naar aanleiding van dat congres dat een groepje vrouwen op initiatief van Véronique Degraef afspreekt om samen te beraadslagen over de juiste strategie om de vrouwenstudies in België vooruit te helpen.

1.2 Het begin van Sophia

Zo komt het dat in maart 1989 een groep vrouwen zich verzamelt die allen actief zijn in de vrouwenstudies en/of vrouwenbeweging.⁷ Binnen deze groep worden lange discussies gehouden over het concept van feministische studies of vrouwenstudies. Men wordt het niet over alles eens maar wel over de noodzaak om een netwerk op te richten dat deze studies kan promoten aan de universiteiten en daarbuiten. Een jaar na de eerste bijeenkomst, op 13 maart 1990, houden veertien oprichtsters de feitelijke vereniging SOPHIA, 'Bicommunautaire coördinatienetwerk vrouwenstudies – Réseau bicommunautaire de coordination des études-femmes' boven de doopvont.⁸ Ze stellen zich tot doel om de gelijkheid tussen vrouwen en mannen te verbeteren via het aanmoedigen van studie, onderzoek en onderwijs over vrouwen, al dan niet feministisch gemotiveerd. Wanneer Sophia in 1994 een vzw wordt, voegt men daaraan toe dat men informatie over vrouwenstudies wil verspreiden en het debat en de reflectie over vrouwenstudies wil aanmoedigen. Met de institutionalisering van Sophia wordt de focus dus verbreed om ook de institutionele verankering van vrouwenstudies en de ondersteuning door het beleid te kunnen omvatten.

Die eerste jaren werkt Sophia heel kleinschalig: bijeenkomsten worden gehouden op allerlei plaatsen, op kantoor of thuis bij mensen, en de administratie reist mee in de autokoffer van Ada Garcia, verpakt in een zwarte doos. De voorzitters komen één avond per week samen om de dagelijkse werking te organiseren. Op bijeenkomsten worden presentaties gegeven en wordt er gedebatteerd. Zelfs met zo weinig middelen slaagt men erin om drie jaar op rij succesvolle zomeruniversiteiten te organiseren. In 1991 is er één dag gepland maar dat worden er twee door de grote respons. Het programma is ook zeer breed: zes thematische panels verdiepen zich in 'Moraal en Cultuur', 'Privé geweld, publiek geweld', 'Vrouwen zichtbaar maken', 'Arbeid', 'Individu en Gemeenschap' en 'Opvoeding'. De focus ligt op praktijk en dagelijks leven. Het jaar daarop komt er een colloquium over een onderwerp dat direct correleert met het succes van vrouwenstudies: 'De positie van vrouwen in het onderwijs en het onderzoek'. Alle niveaus komen aan bod: zowel universiteit en hogeschool als middelbaar onderwijs. De laatste zomeruniversiteit in het jaar 1993 heeft als thema 'Tewerkstelling en sociale zekerheid: de huidige positie en toekomstperspectieven van vrouwen'. Dit colloquium duurt slechts één dag en is anders georganiseerd: in plaats van meerdere lezingen na elkaar, is er in de voormiddag tijd voor twee uitgebreide lezingen, terwijl er in de namiddag gediscussieerd wordt in werkgroepen. Uiteindelijk wordt ervoor gekozen om de zomeruniversiteiten stop te zetten. Men is wel tevreden over de formule maar er kruipt heel veel werk in de organisatie en uiteindelijk is de opkomst niet zo groot en blijft het debat onder de deelnemers beperkt. Tot het eerste colloquium georganiseerd door Sophia als vzw in 1997 vinden er

geen conferenties meer plaats. Niet alleen kunnen te weinig mensen gemobiliseerd worden, ook zijn er weinig onderzoek-st-ers bezig met vrouwenstudies. Die situatie is tegen 1997 al helemaal veranderd.

Tijdens de jaren 1993 en 1994 werkt Sophia nauw samen met het Steunpunt Women's Studies, dat tot doel heeft vrouwenstudies in België in kaart te brengen en informatie erover te verspreiden, evenals inhoudelijke lacunes op te sporen en vernieuwend onderzoek aan te moedigen. Sophia werkt mee aan de belangrijkste verwezenlijkingen van het Steunpunt: de databank, de nieuwsbrief waarin Sophia een vaste rubriek heeft, het contact met internationale netwerken, het verzamelen van informatie en het aanmoedigen en evalueren van onderzoek. Wanneer het Steunpunt in 1994 wordt stopgezet en enkel in beperkte vorm in Limburg wordt voortgezet, stelt Sophia voor om die activiteiten deels over te nemen indien men kan beschikken over een bureau, personeel en de nodige logistieke middelen. Het politieke klimaat is gunstig: zowel vanuit de VN als vanuit Europa wordt er druk uitgeoefend om vrouwenrechten serieus te nemen en een gelijkheidsbeleid te voeren. Dankzij dit gunstige klimaat, de leegte die het Steunpunt achterlaat en de professionele contacten die Ada Garcia onderhoudt met Miet Smet, als Minister voor Arbeid en Tewerkstelling ook belast met het beleid van gelijke kansen voor mannen en vrouwen, krijgt Sophia in 1995 haar eerste subsidie voor het uitgeven van een nieuwsbrief. Eerst moet die toelage nog elk jaar vernieuwd worden maar vanaf het jaar 1997 worden meerdere activiteiten gesubsidieerd voor onbepaalde tijd. Nu begint een periode van institutionalisering: de vzw vestigt zich eerst voor een korte periode in de kantoren van de Université des Femmes en later in het gebouw van Amazone vlak om de hoek. In het voorjaar van 1995 worden twee deeltijdse coördinatrices aangenomen, de Franstalige Anne Godfroid en de Nederlandstalige Karen Celis. De statuten worden veranderd, zodat men ook lid kan zijn en de nieuwsbrief kan ontvangen zonder dat men de algemene vergadering hoeft bij te wonen, en er wordt er een redactiecomité opgericht om de nieuwsbrief te coördineren. Vanaf dan kunnen de coördinatrices en bestuursleden van Sophia zich ten volle engageren in allerlei projecten. Het colloquium van 1997 luidt het begin in van deze activiteiten. Net zoals de volgende colloquia in 1998 en 2000, wordt er een stand van zaken gegeven van vrouwenstudies in België. Vanaf 2005 gebeurt dit om de vier jaar en worden colloquia afgewisseld met 'Avonden van Sophia', waarop lezingen gegeven worden. Sophia probeert onderwerpen aan te boren die een nieuwe zienswijze of aanpak bieden. In 2007 werd op het colloquium bijvoorbeeld het debat rond de notie 'diversiteit' gevoerd, in 2011 is de titel "From Cyborgs to Facebook: Technological dreams and feminist critiques" en in 2015 draait het rond "Unruly bodies". Naast de eigen colloquia en avondlezingen gaat Sophia vele samenwerkingen aan, bijvoorbeeld met het Passa Porta Festival, de Digitale Ontmoetingsdagen, het Trouble Festival of Pink Screens. Sophia zorgt dan voor sprekers of organiseert een debat. Tenslotte

zijn er de projecten die Sophia uitvoert om de genderstudies te helpen promoten of coördineren: de leerstoel vrouwenstudies of “Chaire Féministe” aan Franstalige universiteiten, het promoten van de gelijkheid man/ vrouw aan de universiteit, de databank genderstudies, de haalbaarheidsstudie voor de nieuwe master gender en diversiteit en de gids genderstudies.

1.3 De Institutionaliserings van vrouwenstudies aan de universiteiten

De snelheid en volgorde waarin het institutionaliseringsproces van vrouwen- en genderstudies doorlopen wordt is afhankelijk van de context. Factoren die meespelen, zijn de mate van autonomie die een universiteit heeft om curricula te ontwikkelen, de mate van flexibiliteit waarmee disciplines functioneren, de houding van vrouwenbewegingen en de ondersteuning van de staat.⁹ Over de situatie in België kan gezegd worden dat vrouwen- en genderstudies zich wel sterk ontwikkeld hebben in de laatste vijftien jaar maar dat hun institutionalisering desondanks niet ver gevorderd is en ook erg grillig verloopt. De activistische fase hield in dat nieuwe theorieën bestudeerd en ontwikkeld werden buiten de universiteiten. Elders in Europa verschijnen er in die eerste fase keuzevakken binnen traditionele disciplines aan de universiteiten maar in België is het daarop lang wachten. Eerst worden de mogelijkheden om aan onderzoek te doen uitgebouwd onder impuls van het gelijkekansenbeleid: het vroege onderzoek aan universiteiten bestaat zowat volledig uit beleidsgericht onderzoek. Later volgen onderwijsmogelijkheden, die veel meer moeite hebben om van de grond te komen.

1.3.1 De oprichting van universitaire centra tijdens de jaren 80 en 90

In 1981 wordt in Leuven al een eerste centrum rond vrouwenstudies opgericht rond een geëngageerde groep mensen: ‘Vrouw en Opvoeding’ wil onderzoek over vrouwen in onderwijs en opvoeding ontwikkelen en heeft tegelijkertijd belangstelling voor de problematiek van het lage aantal vrouwen aan de universiteit, dat in Leuven meer dan elders een probleem was.¹⁰ Uit dat centrum ontwikkelen zich later een denktank (1989) en een werkgroep binnen de ‘Vereniging van het Academisch Personeel KU Leuven’ (1996). In het midden van de jaren 80 ontstaan ook in Antwerpen en Brussel centra van onderzoekers die zich verenigen en in 1991 ontstaat in Gent een Centrum voor Vrouwenstudies. Aan de VUB wordt in het jaar 1986 een Centrum voor Vrouwenstudies opgericht dat zich toelegt op onderzoek en het verspreiden van publicaties. Het centrum wordt gerund door vrijwilligers en heeft geen fondsen voor meer dan tien jaar lang, tot het in 1998 erkend wordt als academische onderzoekseenheid en een keuzevak kan organiseren. Dat vak wordt dan ook alleen maar goedgekeurd omdat de lesgevers vrijwillig lesgeven en omdat zij zich al bewezen hebben binnen hun discipline.¹¹ In de Franstalige gemeenschap vormt een groep van voornamelijk geschiedkundigen van verschillende universiteiten de GIEF (Groupe interdisciplinaire d’études sur les

femmes, 1989). Zij houden zich bezig met de coördinatie en promotie van onderzoek in vrouwenstudies maar kunnen zich door tijdsgebrek niet wijden aan onderwijs.¹² In 1996 ontstaat aan de UCL de interfacultaire groep GRIEF (Groupe de Recherches Interdisciplinaire d'Étude des Femmes). Zij promoten onderzoek en onderwijs. Omdat hun individuele inspanningen niet officieel erkend worden, proberen ze via collectieve actie hun doelen te bereiken.¹³ Het moeilijke begin van vrouwenstudies aan de universiteiten wordt dus volledig gedragen door vrijwilligers die handelen vanuit een feministische overtuiging en die moeten opboksen tegen onbegrip en onverschilligheid.

1.3.2 Het gelijkheidsbeleid tijdens de jaren 80 en 90

Het is het gelijkheidsbeleid dat ervoor zorgt dat een eerste stap in de richting van institutionalisering wordt gezet. Miet Smet concentreert zich als Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie op de participatie van vrouwen aan politiek en economie en op geweld tegen vrouwen. Om haar beleid te kunnen voeren heeft ze informatie nodig. Daarom financiert ze vanaf 1986 verschillende onderzoeksprojecten. In de jaren negentig grijpt ze als federaal minister de kans aan om in beide landshelften en met meer budget ter beschikking vrouwenstudies aan te moedigen. Deze steun werpt veel meer vruchten af in Vlaanderen omdat daar al netwerken bestaan van geëngageerde onderzoekers. In Wallonië wordt het thema weliswaar in sommige cursussen geïntegreerd tijdens de jaren tachtig maar dat gebeurt op een onkritische manier en feministische theorie wordt er pas aarzelend binnengehaald tijdens het daaropvolgende decennium.¹⁴ Professoren zijn er zelden betrokken bij vrouwenbewegingen. Vrouwenstudies, de vrouwenbewegingen en Sophia maken dus eenzelfde evolutie door naar financiële zekerheid en institutionalisering dankzij het gelijkheidsbeleid.

Aangezet door het nieuwe elan van vrouwenstudies krijgen ook de instellingen voor de financiering van wetenschappelijk onderzoek interesse in het nieuwe veld. Van 1987 tot 1994 bestaat de contactgroep 'Status van de Vrouw' binnen het NFWO (Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek), een interuniversitaire onderzoeksgroep die ontmoetingen en studiedagen mogelijk maakt. Dit is van groot belang voor de vorming de universitaire centra die eerder opgesomd werden. Van 1990 tot 1994 bestaat het Steunpunt Women's Studies, gevestigd aan de ULB en de UIA. De taken zijn verdeeld tussen de twee landshelften: aan de Universitaire Instelling Antwerpen wordt vooral kwantitatief onderzoek naar socio-economische onderwerpen gedaan, terwijl men zich aan de Université libre de Bruxelles bezighoudt met methodologische en theoretische kwesties. Na vier jaar wordt het Steunpunt stopgezet, het wordt enkel aan het Limburgs Universitair Centrum in gewijzigde vorm voortgezet. In de leemte die dan ontstaat, neemt Sophia de verbindende rol over.

1.3.3 De ontwikkeling van onderwijs in vrouwenstudies tijdens de jaren 80 en 90

Wat onderwijs betreft, neemt de universiteit Antwerpen het voortouw. Reeds vanaf het academiejaar 1987/88 wordt er de cursus 'Vrouw en Samenleving' gedoceerd, met de uitdrukkelijke bedoeling om theoretische feministische kennis breder te verspreiden. In 1990 wordt de cursus herdoopt tot 'Vrouwenstudies'. In de vorm van modules van dertig uren wordt een breed aanbod aan onderwerpen onderwezen door docenten die gespecialiseerd zijn in een bepaalde thematiek: feministische theorieën, literatuur, geschiedenis, gezondheid... De cursussen zijn ook toegankelijk voor mensen zonder universitair diploma omdat het de bedoeling is om de kennis zo breed mogelijk te verspreiden zonder het niveau te verlagen. Dat verandert wanneer deze cursussen in het scharnierjaar 1994 vervangen worden door de voortgezette academische opleiding Vrouwenstudies. Enerzijds is het spijtig dat zo de drempel verhoogd wordt, anderzijds biedt een volwaardige opleiding vele voordelen. De VAO is een interuniversitaire en interdisciplinaire opleiding die gevolgd kan worden door mensen die al een universitair diploma hebben. Ze kent succes bij de studenten maar heeft het financieel niet gemakkelijk. Omdat men het belangrijk vindt dat vrouwenstudies niet elitair zouden zijn, komt er in 2000 ook een online programma: via de opleiding STIVA kan men van thuis uit drie cursussen volgen.

Buiten de VAO blijft het aanbod beperkt. In 1998 kan het Centrum voor Vrouwenstudies aan de VUB een interfacultair keuzevak op masterniveau inrichten. Een jaar later beginnen zowel de KUL als de RUG met respectievelijk een interfacultair keuzevak en een 'Inleiding tot de Genderstudies' die verplicht is in de hervormde opleiding Cultuurwetenschappen maar een keuzevak is voor anderen. Aan het Limburgs Universitair Centrum wordt ondertussen het vak 'Vrouw en Management' onderwezen. Uiteindelijk bieden dus alle Vlaamse universiteiten in één of andere vorm een vak aan. In Wallonië is het aanbod echter onbestaande, op enkele uitzonderlijke initiatieven zoals de leerstoel Suzanne Tassier na, waarbij om de twee jaar een buitenlandse gastdocent komt lesgeven. Ook is er aan de ULB een cursus binnen de gespecialiseerde opleiding Arbeidsrecht.

1.3.4 Europese samenwerkingen

Heel belangrijk voor het veld van vrouwenstudies is de samenwerking en steun op Europees niveau. De projecten die gelanceerd of gesteund worden door de Europese Unie kunnen nationale initiatieven legitimiteit verlenen en helpen financieren. Ook krijgen studenten en docenten via Erasmusprogramma's de mogelijkheid om naar het buitenland te trekken. Twee van de samenwerkingsverbanden die zulke uitwisselingen mogelijk maken, zijn NOISE (Network of Interdisciplinary Women's Studies in Europe) en WINGS (Women's Studies Interdisciplinary Network on Gender and Society in European Higher Education). Coördinatienetwerken op Europees niveau zijn ENWS (European Network of Science and Technological Cooperation on Women's Studies) en

WISE (Women's International Studies Europe). WISE werd opgericht in hetzelfde jaar als Sophia en vervult dezelfde rol maar dan op Europees niveau. Als lid van WISE is Sophia, samen met vertegenwoordigers van vrouwenstudies aan de belangrijkste Belgische universiteiten, aanwezig op de internationale conferentie in Coïmbra in het jaar 1995, waar de resultaten van het SIGMA-project worden voorgesteld, dat de onderwijssamenwerking op het vlak van vrouwenstudies in Europa evalueert en stimuleert. Er wordt gepleit voor een brede definitie van vrouwenstudies, die samenwerking mogelijk maakt tussen de verschillende disciplines, tussen de onderwerpen gender en multiculturaliteit, en tussen vrouwenstudies en het gelijkheidsbeleid. Ook wordt er besloten een 'advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe' op te richten. Athena kent drie opeenvolgende fasen en bestaat uiteindelijk van 1998 tot 2009. In 1998 valt een vergadering van Athena samen met het colloquium van Sophia, dat in het teken staat van een nieuwe generatie onderzoek-st-ers. Jonge onderzoek-st-ers komen hun werk voorstellen en prominente leden van Athena geven feedback, waarna gedebatteerd wordt met de zaal. Vanaf 2009 wordt Athena samen met AOIFE (Association of Institutions for Feminist Education and Research in Europe) en WISE samengesmolten tot de nieuwe organisatie Atgender. Ook nu is het zo dat de eerste bijeenkomst van de nieuwe koepelorganisatie georganiseerd wordt door Amazone en Sophia. Op die bijeenkomst in 2010 wordt de 'Gender Studies Tuning Brochure' voorgesteld. Aan de ontwikkeling van deze organisaties zien we dat ook hier een proces van institutionalisering plaatsvindt dat zowel positieve als negatieve gevolgen heeft. WISE bijvoorbeeld begint net als Sophia als een grassroots-organisatie waar allerlei kennisproducenten bij betrokken zijn maar wordt snel ingehaald door de vraag naar strikt academische netwerken. Bij het ontstaan van deze netwerken was de openheid voor niet-academische deelnemers veel groter, maar hoe meer officiële erkenning en financiële steun er komt, hoe academischer en bureaucratischer maar tegelijk ook effectiever de werking wordt.¹⁵ Verder is het zo dat deze netwerken zich in de jaren negentig en daarna vooral focussen op onderwijs, terwijl het in België dan net zo is dat onderzoek in de lift zit maar onderwijs achterblijft.

1.3.5 Projecten van Sophia ter bevordering van onderzoek, onderwijs en gendermainstreaming aan de universiteiten

Rond de eeuwwisseling verandert Sophia van strategie: men ziet de noodzaak in van politiek lobbyen om vrouwenstudies te laten erkennen en financieren door het gelijkheidsbeleid en zo via een omweg ook door de universitaire overheden.¹⁶ Men speelt in op het feit dat diensten voor gelijke kansen zowel onderzoek als geschoolde medewerkers nodig hebben. Ook wordt voortaan geopteerd voor de term 'gender-' in plaats van 'vrouwenstudies'. Een eerste samenwerking is de inrichting van een leerstoel aan de drie belangrijkste Franstalige universiteiten. De Waalse minister voor Werkgelegenheid en Opleiding is het ermee eens dat de toestand van universitaire genderstudies

aan Franstalige kant, zoals het colloquium van 2000 nog maar eens heeft aangetoond, lamentabel is en stemt in met een project dat snel uitgevoerd kan worden en niet te veel zal kosten. Sophia brengt haar contacten samen en werkt een plan uit voor een interdisciplinaire leerstoel rond het thema arbeid, waarvoor professoren van buiten de universiteit worden aangetrokken om het gebrek aan expertise op te vangen. Er vindt een symbolische ontmoeting plaats tussen de minister, de drie rectoren, de verantwoordelijken voor de leerstoel en Sophia. Sophia neemt de coördinatie, het secretariaat en de opvolging van het project voor haar rekening. Dit biedt de kans om de netwerken binnen en tussen de universiteiten te versterken in de hoop op een nieuw en ambitieuzer project nadat de leerstoel is afgelopen. Binnen de universiteiten vinden mensen elkaar en er wordt zelfs een nieuw centrum opgericht aan de universiteit van Luik, het FER ULg (Femmes, enseignement, recherche), maar voor een netwerk tussen universiteiten is het nog te vroeg. Belangrijk is dat het project erkenning en zichtbaarheid voor genderstudies oplevert. Wanneer de gemeenschappen weigeren geld te investeren in de voortzetting ervan na 2003, wendt Sophia zich opnieuw tot de federale minister voor een nieuw project.

Deze keer zal men proberen om via de aanpak van een verwante problematiek genderstudies te promoten: een project van 'gender mainstreaming' om de gelijkheid van mannen en vrouwen te laten meespelen in alle beslissingen die genomen worden aan universiteiten. Reeds op het colloquium van het GRIF in 1989 was de link gelegd tussen het aantal en de positie van vrouwen aan de universiteit enerzijds en de sterkte van genderstudies anderzijds. Beiden hebben een positieve invloed op elkaar. De eerste stap bestaat erin om ontmoetingen te houden met de actoren om de specifieke situatie aan elke universiteit te leren kennen. Eens dat in kaart gebracht is, wordt er een tekst verspreid om de actie ruchtbaarheid te geven en volgt er een studiedag "Gelijkheid m/v aan de universiteit. Pleidooi voor verandering". Aan de universiteiten worden mensen bijeengebracht voor infosessies gericht op het sensibiliseren en het samenbrengen van verschillende groepen, commissies en individuen voor gezamenlijke actie. De sessies voor het VLIR (Vlaamse Interuniversitaire Raad) en het CRef (Conseil des Recteurs des universités francophones de Belgique) worden beiden afgezegd wegens te weinig interesse en te weinig tijd. Ook op de sessie voor het personeel krijgt men te maken met scepticisme en afwijzing. Het project wordt afgesloten met een ronde tafel. In de Franse Gemeenschap is het de eerste keer dat dit thema besproken wordt en zijn er positieve gevolgen merkbaar. In Vlaanderen is het effect minder groot omdat er al andere groepen mee bezig zijn, vooral vanuit het idee dat er geen 'menselijk kapitaal' verspild mag worden.

In de zomer van 2006 bereikt het nieuws Sophia dat de VAO Vrouwenstudies stopgezet wordt. Alweer is het probleem dat de opleiding niet verankerd geraakt binnen de universiteit. In 2007 zal de nieuwe BAMA-structuur ingevoerd worden, waardoor alle VAO's afgeschaft worden. Het voorstel van

Vrouwenstudies om een master te worden in het nieuwe systeem wordt weliswaar goedgekeurd maar er is niemand die dat administratief kan regelen omdat er geen financiële middelen meer zijn. Het ministerie van gelijke kansen heeft tijdelijk een vergoeding voorzien in 2001 tot die taak zou worden overgenomen door het ministerie van onderwijs of de universitaire overheden maar dat gebeurt niet. Sophia schrijft een open brief om een alternatief voor de opleiding en eindelijk een structurele verankering van genderstudies te vragen die door meer dan duizend mensen ondertekend wordt. Later worden er concrete aanbevelingen geformuleerd in de nota “Een nieuw elan voor genderstudies in Vlaanderen”. De open brief vindt weerklank in de media en blijkbaar ook bij beleidsmakers want in overleg met de universiteiten beslissen de Vlaamse ministers voor gelijke kansen en onderwijs om samen budget vrij te maken voor de verankering van genderexpertise door middel van het aanstellen van personeel, het aanbieden van vakken en het verhogen van de zichtbaarheid via een website, seminaries of promotie. Sophia wordt weliswaar niet bij de onderhandelingen betrokken. Het aantal gespecialiseerde mastercursussen stijgt hierna, al blijft er een gebrek aan basisvakken op bachelorniveau.

In 2009 krijgt Sophia de opdracht om een haalbaarheidsstudie uit te voeren voor een master genderstudies. Er worden best practices uit het buitenland bestudeerd, studenten bevroegd en een marktstudie gehouden, waaruit een blauwdruk ontstaat voor een interuniversitaire en intercommunautaire master die het bestaande aanbod aan vakken incorporeert. Deze master gaat uiteindelijk in het academiejaar 2014/2015 van start, weliswaar alleen in Vlaanderen, en combineert de thema's gender en diversiteit. Er volgen veel meer inschrijvingen dan verwacht. Van de kant van de studenten is er dus meer interesse en enthousiasme dan ooit. Ook de gids genderstudies van Sophia toont dat veel onderzoekers en lesgevers het genderperspectief hanteren. Toch blijven genderstudies een precaire uitzonderingspositie innemen in het universitaire landschap. Maar institutionalisering is geen simpel en geen eenzijdig positief gegeven: wat voor verankering willen we voor genderstudies en waarvoor moeten we opletten? De vijftiengjarige geschiedenis en werking van Sophia geeft een idee van de moeilijkheden die met die vraag gepaard gaan.

2. Het Netwerk van Sophia: veranderende relaties als gevolg van institutionalisering

We hebben gezien dat bij de ontwikkeling van vrouwen- en genderstudies in België de focus verschuift binnen de fluwelen driehoek. Tijdens de jaren zeventig en het grootste deel van de jaren tachtig wordt feministische kennis ontwikkeld buiten de universiteiten. Vanaf de late jaren tachtig is het zo dat geëngageerde individuen binnen de universiteiten zich verenigen. Tegelijkertijd krijgen zij steun van het nieuwe gelijkheidsbeleid, dat onderzoek nodig heeft om haar beleid te

ondersteunen. Vanaf dan kan een organisatie als Sophia dus waardevol zijn om vrouwenorganisaties en universiteiten samen te brengen. Sophia zelf geniet ook van het institutionaliseringsproces. Vanaf de eeuwwisseling probeert Sophia via allerhande projecten de verankering van genderstudies aan de universiteiten te bevorderen, naast haar continue missie om feministische kennis wijd te verspreiden. In wat volgt, willen we alle actoren nog even op een rij zetten en de spanningen benoemen die Sophia moet zien te verzoenen.

2.1 Genderstudies: tussen universitaire objectiviteit en feministische kennisidealen

Tijdens Sophia's zomeruniversiteit van 1992 komt ook de situatie van vrouwen aan de universiteit aan bod. De analyses van de academische sprekers worden echter onthaald op kritiek vanuit het publiek, dat vooral uit leden van vrouwenbewegingen bestaat, omdat ze blijven hangen op het individuele niveau. Het publiek wijst erop dat ook het structurele niveau, bijvoorbeeld de masculiene werkcultuur, in acht genomen moet worden.¹⁷ Een jaar eerder had de eerste zomeruniversiteit ook al de paradoxale situatie onthuld dat vele leden van het GRIF of de Université des Femmes doordat ze vele feministische publicaties lezen een betere kennis van feministische theorie hadden dan de sprekers op het podium.¹⁸ Dat was toen de universitaire vrouwenstudies nog in de kinderschoenen stonden in België en sindsdien is de situatie heel wat verbeterd maar toch blijft de combinatie van wetenschap en militantisme voor spanningen zorgen. De beste illustratie daarvan is de evolutie van de term voor de studie van vrouwen of gender zelf. Namen van vakken of onderzoeken waar het woord 'feministisch' in zit vinden velen te militant of te riskant: uit strategische overwegingen kan beter voor 'vrouwenstudies' of 'genderstudies' geopteerd worden. Uit interviews afgenomen door Sophia bleek dat er maar één iemand voorstander was van 'feministische studies', omdat het woord het duidelijkst de dynamiek van dominantie en onderdrukking weergeeft.¹⁹ Het belangrijkste argument om 'vrouwenstudies' te vervangen door 'genderstudies' is dat het eerste te gelimiteerd is, terwijl het tweede de relaties tussen mannen en vrouwen benoemt. Daarentegen vertegenwoordigt het eerste de belangen van vrouwen en zou het behoud van 'vrouwenstudies' voor continuïteit zorgen. 'Genderstudies' wordt verkozen door academiae/i omdat het een relationeel concept is, omdat het wetenschappelijk klinkt en omdat het internationaal gebruikt wordt. Anderen vinden het dan weer een nadeel dat het een Engels woord is. Sophia maakt zelf ook de naamsverandering door van 'Bicommunautair coördinatienetwerk Vrouwenstudies' naar 'Belgisch netwerk voor genderstudies'.

Eenzijds is de aanwezigheid van genderstudies aan de universiteiten het resultaat van het harde werk van geëngageerde individuen. Ook de studenten die vakken en opleidingen volgen, doen dat vaak uit sociaal of politiek engagement of de wens om zich persoonlijk te ontwikkelen.²⁰ Het is zelfs zo dat wanneer een cursus verplicht wordt het even schrikken is voor de lesgevers omdat studenten plots niet meer allemaal opletten en enthousiast meewerken.²¹ Anderzijds onderhouden de meeste onderzoek-st-ers weinig contacten met de vrouwenbewegingen en wanneer ze dat wel doen dan zijn het persoonlijke maar zeer zelden structurele contacten.²² De redenen zijn tijdsgebrek maar ook het idee dat onderzoek-st-ers “vanuit de coulissen” en op een “objectieve” manier moeten volgen wat er zich in de maatschappij afspeelt en dat ze als vertegenwoordigers van een universiteit de goede naam moeten vrijwaren. Sophia is dus vaak de enige structurele link die universitaire onderzoek-st-ers en vrouwenbewegingen verbindt. Verder is Sophia bij gebrek aan een interuniversitaire onderzoeksgroep ook de enige link tussen onderzoek-st-ers onderling.

De vermeende incompatibiliteit van feminisme en wetenschappelijkheid verhindert ook de verankering van genderstudies aan de universiteiten. Het grote probleem van genderstudies blijft na 30 jaar dat er geen structurele inbedding is voor onderzoekers en opleidingen, waardoor er geen garantie is op continuïteit. Zolang genderstudies niet verankerd zijn, blijven ook officiële erkenning en financiële middelen uit. Dit terwijl in andere landen en op Europees en internationaal niveau genderstudies wel zijn uitgegroeid tot een volwaardig kennisdomein, met eigen netwerken, tijdschriften en congressen, met leerstoelen en onderzoekscentra geïntegreerd in de universitaire structuur. Genderstudies hebben eveneens een positieve invloed op andere disciplines, als interdisciplinair wetenschapsdomein. Maar daar knelt nu net het schoentje: als interdisciplinaire wetenschap is het niet duidelijk in welke vorm genderstudies verankerd moeten worden. Eenzijds is het noodzakelijk om als zelfstandige discipline erkenning, een eigen budget, eigen onderzoek-st-ers en lesgevers en de bevoegdheid om een eigen programma op te stellen te hebben. Anderzijds is het onzin om genderstudies los te zien van andere disciplines omdat de kennis over gender consequenties heeft voor alle andere kennis die geproduceerd worden. Het is laveren tussen de noodzaak om zich te vestigen en de noodzaak om zich niet te laten vastpinnen.²³

2.2 Universiteiten: tussen gelijke kansen en marktdenken

De moeilijkheid om genderstudies te verankeren aan de universiteiten heeft dus veel te maken met ideeën over wat een universiteit is en zou moeten zijn. Ten eerste hangt de ontwikkeling van genderstudies samen met de aanwezigheid en de positie van vrouwen aan de universiteit, niet alleen omdat het vaak vrouwen zijn die een genderbenadering binnenbrengen in hun eigen discipline maar ook omdat hun aanwezigheid ervoor kan zorgen dat het stereotype beeld van de ideale academicus doorbroken

wordt. Nu is het nog zo dat vrouwen veel minder vaak academische carrières nastreven en blijven hangen in lagere posities. Dat is de reden waarom Sophia ook projecten uitvoert die de gelijke kansen tussen vrouwen en mannen moeten bevorderen. Deze projecten laten tegelijkertijd toe om een netwerk uit te bouwen.

Verder is ook de ontwikkeling van universiteiten van belang. De democratisering van de universiteit gaat gepaard met een toenemend marktdenken waarin kennis kapitaal is. De productie van kennis moet gemeten kunnen worden en dus worden onderzoek-st-ers verplicht om zo veel mogelijk en zo prestigieus mogelijk te publiceren. Onderwijs en maatschappelijk engagement worden naar de achtergrond verdrongen. Deze ideeën staan lijnrecht tegenover het ideaal van feministische kennis, die voor iedereen toegankelijk moet zijn, die wil bijdragen tot de emancipatie van onderdrukte groepen en die steeds kritisch moet zijn tegenover zichzelf. Onderzoek-st-ers hebben steeds minder tijd om hun denken en bevindingen te delen met leden van vrouwenbewegingen, waardoor de link tussen hen nog zwakker wordt. Ook staat de onderlinge concurrentie het vormen van netwerken en het ondernemen van gezamenlijke actie in de weg. Vorig jaar gaf Sophia dan ook het debat over ‘slow science’ een duwtje in de rug met een lezing die opriep tot anders denken over de plaats van universiteiten ten opzichte van de maatschappij en activisme.

Nochtans is het marktdenken vaak ook de reden om een gelijkekansenbeleid te voeren: er mag geen “menselijk kapitaal” verspild worden en dus moeten talentvolle vrouwen de kans krijgen om een academische carrière uit te bouwen. Dit beleid gaat echter niet in op structuren en werkcultuur, en daar ligt dan ook de waarde van Sophia om als kritische en van de universiteit onafhankelijke instelling te blijven wijzen op het belang van structurele verandering. Nu worden er wel richtlijnen opgesteld maar vaak worden die niet geïmplementeerd en ook zijn raden of centra voor gelijke kansen vaak apart van de institutionele structuren en budgetten werkzaam, waardoor ze net zoals genderstudies kwetsbaar blijven en geen volledige erkenning krijgen.

Ook het onderwijs wordt afgestemd op de vraag die er heerst bij individuen en bedrijven. Ten eerste moeten opleidingen gelegitimeerd worden door te wijzen op de vraag bij studenten. Het ‘marktonderzoek’ was dan ook een belangrijke component van de haalbaarheidsstudie die Sophia uitvoerde voor de master. Omdat genderstudies echter niet aansluiten bij een enkele discipline en bij velen onbekend zijn, moet de vraag ook gecreëerd worden door bewustmaking. Ten tweede moeten opleidingen gelegitimeerd worden door ze af te stemmen op wat werkgevers willen. Dit houdt het gevaar in dat een beroepsgerichte vorming verkozen zou worden boven een brede en kritische vorming. Gelukkig is dit in het werkveld waar afgestudeerden in de gender-en diversiteitsstudies vaak terecht komen niet het geval: uit de haalbaarheidsstudie blijkt dat werkgevers mensen willen die de

wisselwerking tussen theorie en praktijk in goede banen kunnen leiden. Toch moet in het achterhoofd gehouden worden dat de arbeidsmarkt een belangrijke factor is, ook bij genderstudies.²⁴ En die arbeidsmarkt bestaat juist uit de drie hoeken van de fluwelen driehoek: afgestudeerden gaan voornamelijk aan de slag als onderzoek-st-ers aan universiteiten, in het gelijkemansbeleid of in het middenveld. Ook hier heeft Sophia een belangrijke rol te spelen door ieders noden aan elkaar te communiceren.

2.3 Gelijkekansbeleid: tussen pragmatiek en reflectie

Vanaf 1995 wordt Sophia financieel ondersteund door het gelijkemansbeleid, vanaf 2001 is dit het Instituut voor Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. Daarvóór was Sophia autonoom en had ze een sterkere band met feministische actiegroepen maar was het moeilijker om leden te mobiliseren, om gehoord te worden en om de energie op te brengen om zonder middelen of ondersteuning alles gedaan te krijgen.²⁵ De institutionalisering van Sophia gaat samen met de institutionalisering van andere middenveldorganisaties en van vrouwenstudies door het gelijkemansbeleid. De financiële steun laat Sophia toe om nieuwe projecten op te zetten maar die projecten moeten wel geformuleerd worden volgens de doelstellingen van het beleid. Sophia moet kunnen meepraten met het managementdiscours over gelijke kansen. De verschuiving merkt men aan de termen die gebruikt worden: van 'feminisme' gaat men over 'emancipatie' naar 'gelijke kansen' en 'diversiteit'. Zoals op de ronde tafel van het Sophia colloquium 2007 besproken werd, bestaat het gevaar op een vervaging van het begrip tot iets dat iedereen omsluit, maar als individuen en niet binnen structuren. De gelijkemanspolitiek beoogt geen structurele verandering maar kleine verbeteringen op korte termijn, "een kleine correctie die, zonder het principe van de vrije markt die "kansen" structureert in vraag te stellen, een gerust geweten biedt."²⁶

Hetzelfde gevaar bestaat bij onderzoek dat gefinancierd wordt door politieke actoren. Beleidsgericht onderzoek moet pragmatisch te werk gaan: er is een bepaald probleem, wat kan hieraan gedaan worden op korte termijn en met haalbare ingrepen? Voor kritische analyse is hier niet veel plaats en bepaalde vragen worden niet gesteld: de termen die gebruikt worden en de hiërarchieën en denkbeelden die achter de problematiek liggen worden niet in vraag gesteld.²⁷ Ook liggen de onderzoeksvraag, de thematiek en de tijd die er voor uitgetrokken kunnen worden vast en weet de onderzoek-st-er wat van hem/haar verwacht wordt: kan dit tot zelfcensuur leiden? De korte duur van beleidsgericht onderzoek levert ook problemen op voor het opbouwen van academische expertise. Anderzijds is beleidsgericht onderzoek positief omdat het zichtbaarheid en legitimiteit verleent aan genderstudies. Zonder de nood van het gelijkemansbeleid aan informatie stond de

institutionalisering van het onderzoek over gender in België nu nog nergens. Het beleid financiert onderzoek en onderwijs en stelt ook afgestudeerden te werk.

Aangezien de andere actoren financieel ondersteund worden door het gelijkheidsbeleid, is er sprake van een hiërarchie in de fluwelen driehoek. Veel hangt af van de individuen die verantwoordelijkheid voor het beleid dragen. Ze kunnen de financiering die ze bieden zien als een middel om middenveldorganisaties bestaanszekerheid en erkenning te bieden, in ruil waarvoor die organisaties fundamentele en constructieve kritiek blijven geven op het beleid,²⁸ maar de machtsverschillen blijven bestaan en andere beleidsmakers zijn misschien minder welwillend. Informele contacten zijn steeds essentieel gebleken maar zijn ook onbestendig, terwijl formele contacten zekerheid bieden maar de neiging hebben om te verstarren. Ook verwachten politieke actoren dat genderstudies en het middenveld volledig gericht zijn op de politieke actie, wat beperkend is. Tenslotte worden niet alle feministische initiatieven geïnstitutionaliseerd maar enkel diegene die het beleid nodig acht, zoals genderstudies. Institutionaliseren kan ook een instrument zijn om sommige thema's van de politieke agenda te houden en andere thema's te instrumentalisieren voor bepaalde doelen.

2.4 België: tussen twee landshelften

Sophia is van in het begin van haar bestaan een federale organisatie. Dat leverde soms moeilijkheden op met subsidies en met de taalkeuze op colloquia en in publicaties, maar uiteindelijk is het schipperen tussen twee landsdelen en twee talen eenvoudiger gebleken dan het omgaan met universitaire instanties of het bijeenbrengen van academische en niet-academische kennis. Zo komt er bijvoorbeeld tegen het gebruik van het Engels als internationale, academische en dus elitaire taal meer weerstand vanuit de vrouwenbewegingen dan tegen het gecombineerde gebruik van Frans en Nederlands. De evolutie van genderstudies is wel compleet anders verlopen langs beide kanten van de taalgrens. In Vlaanderen hebben vrouwenstudies zich eerder aan universiteiten ontwikkeld als beleidsondersteunend onderzoek, terwijl in Wallonië feministische theorie buiten de universiteiten ontwikkeld. Nog steeds heeft Wallonië deze achterstand in te halen maar het proces is wel op gang gekomen. Ook in de raad van bestuur van Sophia had men lang moeite om academische Franstalige en niet-academische Nederlandstalige bestuursleden te vinden.²⁹ Ook de kennistradities zijn anders in het noorden dan in het zuiden: Vlaanderen is beïnvloed door de Angelsaksische onderzoekstraditie, terwijl Wallonië vooral de invloed ondergaan heeft van Frankrijk en Canada. Deze twee benaderingen samenbrengen levert vruchtbare nieuwe inzichten op.

2.5 Vrouwenorganisaties: tussen theorie en actie

Hoe meer de institutionele verankering van Sophia vorderde, hoe meer de banden met de vrouwenorganisaties verzwakten. In het bestuur en het lezerspubliek van Sophia zaten altijd al meer *academicae/i* dan beleidsmensen of mensen van vrouwenorganisaties. Maar de colloquia en Avonden zijn wel altijd ontmoetingsplaatsen voor beide groepen, waar leden van vrouwenorganisaties in groten getale aanwezig zijn en ook als spreeksters het woord nemen. Sophia is ook elk jaar aanwezig op allerlei evenementen. Toch ontstaan er geen blijvende samenwerkingen tussen de academische wereld en de vrouwenbewegingen. Ook slaagt Sophia er niet in om zelf voldoende legitimiteit te verwerven aan de universitaire instellingen, laat staan dat militante kennis en academische kennis er op dezelfde hoogte zouden geplaatst worden. De identiteit van Sophia valt dan ook moeilijk te definiëren en verschuift voortdurend afhankelijk van waar het zwaartepunt gelegd wordt: de vereniging profileert zich als militant feministisch en wordt gezien als vrouwenbeweging maar het grootste deel van haar bestuursleden komt uit de academische wereld en ze wordt ook wel eens gepercipieerd als te intellectueel. Onder de leden van Sophia zelf verschillen de meningen over bij welke hoek van de fluwelen driehoek Sophia nu het meest aansluit. Verder zijn het niet alleen de bestuursleden maar ook de coördinatrices van Sophia die sinds twintig jaar de organisatie vormgeven en haar identiteit bepalen. Zij hebben in de loop der tijd steeds meer de dagelijkse werking op zich genomen, al zijn ze, ondanks het komen en gaan van tijdelijke medewerkers en stagiaires, nog steeds maar met twee. Hoe meer taken zij op zich nemen, hoe meer hun persoonlijke netwerk en de locatie in Amazone de identiteit van Sophia bepalen.

3. Wie is Sophia?

Doorheen de jaren heeft men getracht Sophia's werking duidelijk te omlijnen: wat is het doel, welke middelen kan ze gebruiken, wat zijn haar taken en wat hoort ze niet te doen, wie wil ze bereiken enzovoort. Daaruit blijkt Sophia's positie als vereniging die verbindingen legt tussen de hoeken van de fluwelen driehoek zowel een voordeel als een nadeel is. Het nadeel is dat Sophia nergens echt thuishoort maar wel overal toegang moet proberen vinden terwijl ze vaak niet als volwaardige partner wordt beschouwd. Ook rijst er soms twijfel over de vraag of een lidmaatschap van Sophia nu wel zoveel concrete voordelen oplevert. Soms wordt er geopperd dat een kleiner maar hechter netwerk meer steun zou kunnen bieden.

Anderzijds is het net de sterkte van Sophia dat ze in zovele spanningsvelden het midden probeert te vinden: tussen wetenschappelijk en militant, tussen institutioneel en onafhankelijk, tussen elitair en toegankelijk, tussen theorie en praktijk, kortom: tussen tegenstellingen die er eigenlijk geen zouden

mogen zijn maar dat nu wel zijn. Net als alle organisaties die vertrekken vanuit een fundamentele maatschappijkritiek is het schipperen tussen strategie en overtuiging. Sophia heeft net zoals vele vrouwenorganisaties en academische genderstudies veel gewonnen bij de politieke steun van het gelijkekansenbeleid maar moet op haar hoede blijven voor de gevaren van institutionalisering.

Het uiteindelijke doel van Sophia is om de gelijkheid tussen vrouwen en mannen te bevorderen. Het middel dat zij daarvoor onontbeerlijk acht, is kennis. Daarmee opent zich een onoverzichtelijk groot terrein van studies over vrouwen en over gender. Een feministische perspectief is immers waardevol in alle domeinen van de wetenschap. Omdat kennis niet kan ontstaan en niet werkzaam kan zijn in isolatie, is het nodig dat er een instantie is die verbindt, samenbrengt en verspreidt. De kracht van Sophia is net haar verbindende functie. Haar successen zijn vaak minder zichtbaar omdat die in samenwerkingen tussen anderen liggen of in de vooruitgang van de andere hoeken. Maar in de ontwikkeling van genderstudies in België is Sophia het enige centrale punt dat voor continuïteit zorgt. Tegelijk is het de instantie die een kritische blik bewaakt over alle ontwikkelingen die zich ten goede of ten kwade voordoen. Sophia's identiteit kan niet vastgelegd worden. Om met de metafoor van de fluwelen driehoek te spreken: de driehoek is in werkelijkheid niet gelijkzijdig en verandert voortdurend van vorm; om de verbindingen tussen de hoeken in stand te houden, moet ook Sophia wendbaar en kritisch blijven, net als feministische studies zelf.

¹ Voor deze tekst werden als bronnen de archieven van Sophia zelf gebruikt: publicaties, raden van beheer en raden van bestuur, communicatie, en allerhande teksten uit de geschiedenis van de vereniging.

² Woodward, Alison. "Building Velvet Triangles: Gender and Informal Governance." *Informal Governance in the European Union*. Ed. Thomas Christiansen en Simona Piattoni. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, 2003. 76-93: "Here, the 'velvet' refers to the fact that almost all of the players are female in a predominantly male environment. The 'triangle' refers to the actors, who come respectively from the organizations of the state, of civil society, and, in this case, universities and consultancies."

³ Cf. Stoffel, Sophie. Sophia : op het kruispunt tussen militanten en instituties. Sophia Nieuwsbrief 40. 2004.

⁴ Feministische overleveringen - Seksegelijkheid, een denken/handelen. Met en over Françoise Collin. Sophia, 2011.

⁵ Plateau, Nadine. "Penser, c'est déjà changer: À propos de la réflexion féministe en Belgique francophone (1970-2005)". Labrys, estudos feministas/ études féministes 7 (juillet 2005).

⁶ Plateau, Nadine. "Women's Studies in Belgium." *Women's Studies - from institutional innovations to new job qualifications*. Ed. Lykke, Nina, Christine Michel en Maria Puig de la Bellacasa. Report from ATHENA panel of experts 1.a. University of Southern Denmark, 2001. 119-129.

⁷ Onder hen bevinden zich Ada Garcia (UCL), Denise Loute (Vrouwenhuis '29 Rue Blanche', waar de vergadering gehouden wordt), Françoise Collin, Marie Denis en anderen van het GRIF, Micheline Scheys (VUB), Mieke Van Haegendoren (UIA), Nadine Plateau (Université des Femmes) en Renée Van Mechelen (RoSa). Later worden zij vervoegd door Éliane Vogel-Polsky, Éliane Gubin en Laurence Broze (ULB) en door Mieke Van Nuland (UIA).

⁸ De oprichtsters van Sophia zijn Laurence Broze (vice-voorzitster), Françoise Collin, Véronique Degraef, Myriam De Pauw (secretaris), Nicole Deryckere (penningmeester), Ada Garcia Y Gonzalez (secretaris), Jeanine Lambrecht, Denise Loute-Devos, Bérengère Marquès-Pereira, Magda Michielsens, Annemie Pernot, Nadine Plateau, Micheline Scheys (voorzitster) en Renée Van Mechelen. Micheline Scheys was voorzitster tot 1997, waarna Nadine Plateau het overnam voor tien jaar. Daarna werd het voorzitterschap gedeeld door Stéphanie Loriaux en Sarah Scheepers, die vervangen werd door Petra Meier, en waarbij zich nu ook Sarah Sepulchre heeft gevoegd.

- ⁹ "The Impact of Women's Studies Training on Women's Employment in Europe" (EWSI). EU Research on Social Sciences and Humanities. 2003.
- ¹⁰ Van Haegendoren, Mieke. "Het VLIR-rapport: Vrouwen aan Vlaamse Universiteiten. Gelijke kansen en de Vlaamse Interuniversitaire Raad." Sophia, *Akten van de studiedag 'Gelijkheid m/v aan de universiteit: Pleidooi voor verandering'*, 2003. 27-36. p.27.
- ¹¹ Interview met Machteld De Metsenaere. Sophia Nieuwsbrief 20 (december 1999).
- ¹² Interview met Éliane Gubin. Sophia Nieuwsbrief 20 (december 1999).
- ¹³ Interview met Ada Garcia. Sophia Nieuwsbrief 23 (september 2000).
- ¹⁴ Plateau, Nadine. "Penser, c'est déjà changer: À propos de la réflexion féministe en Belgique francophone (1970-2005)". *Labrys, estudos feministas/ études féministes* 7 (juillet 2005).
- ¹⁵ Michielsens, Magda. "Internationale Netwerken Vrouwenstudies." *Akten van het Colloquium 'Vrouwenstudies in België 1997-2000'*. 11-14.
- ¹⁶ Plateau, Nadine. "Expériences et stratégies de développement des études féministes en Belgique." *Verslag van voordracht op een colloquium van l'ANEF (Association Nationale des Etudes Féministes)*, 5 juni, universiteit Dauphine, Parijs. 2004.
- ¹⁷ Plateau, Nadine. "Parcours de Femmes dans les Universités: État de la Recherche en Belgique." *Parcours de femmes à l'Université: Perspectives internationales*. Ed. Ollagnier, Edmée en Solar, Claudie. Collection Savoir et Formation. L'Harmattan. 2006. 65-90.
- ¹⁸ Interview met Véronique Degraef, Brussel 28/02/2000. In onuitgegeven geschiedenis van Sophia.
- ¹⁹ Debunne, Sandrine. "Études Féministes/Etudes de Genre 2004 en Communauté française: le passé, le présent, le futur." Sophia Nieuwsbrief 40 (2004). 16-22.
- ²⁰ Zie de onderzoeken naar de ervaringen van de studenten van de VAO Vrouwenstudies: Michielsens, Magda. "Vrouwenstudies in Vlaanderen en Nederland." *Uitgelezen* 1.4 (1995). 1-9. Timmerman, Hilde. "Vrouwenstudies aan de Universiteit van Antwerpen en de arbeidsmarkt." Sophia, Nieuwsbrief 26 (2001). 28-41. Tollenaere, Bieke. "Een terugblik op 10 jaar vrouwenstudies." *Uitgelezen* 11.3 (2005). "Haalbaarheidsstudie naar de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies in België." Sophia 2011.
- ²¹ Interview met Marysa Demoor en Chia Longman. Sophia Nieuwsbrief 20 (1999). 45-50.
- ²² Interviews in Sophia Nieuwsbrief 20 (1999).
- ²³ Lykke, Nina. "Institutionalization - Between Successor-discipline and Transdisciplinary Challenge Notes on conceptual frameworks." *Women's Studies - from institutional innovations to new job qualifications*. Ed. Lykke, Nina, Christine Michel en Maria Puig de la Bellacasa. Report from ATHENA panel of experts 1.a. University of Southern Denmark, 2001. 18-24. Plateau, Nadine. "Penser, c'est déjà changer: À propos de la réflexion féministe en Belgique francophone (1970-2005)". *Labrys, estudos feministas/ études féministes* 7 (juillet 2005).
- ²⁴ Zie bijvoorbeeld het Athena Rapport uit 2001, dat ook als één van de hoofdthema's de arbeidsmarkt behandelde. *Women's Studies - from institutional innovations to new job qualifications*. Ed. Lykke, Nina, Christine Michel en Maria Puig de la Bellacasa. Report from ATHENA panel of experts 1.a. University of Southern Denmark, 2001.
- ²⁵ Plateau, Nadine. "Expériences et stratégies de développement des études féministes en Belgique." *Verslag van voordracht op een colloquium van l'ANEF (Association Nationale des Etudes Féministes)*, 5 juni, universiteit Dauphine, Parijs. 2004.
- ²⁶ Bracke, Sarah en Puig de la Bellacasa, Maria. "Vrouwenstudies en het gelijkemansbeleid... welke verhoudingen? Achtergrondtekst bij de interventie in het ronde tafel debat "Vrouwenstudies en het gelijkemansbeleid", Sophia colloquium, 9 december 2000.
- ²⁷ Plateau, Nadine. "Parcours de Femmes dans les Universités: État de la Recherche en Belgique." *Parcours de femmes à l'Université: Perspectives internationales*. Ed. Ollagnier, Edmée en Solar, Claudie. Collection Savoir et Formation. L'Harmattan. 2006. 65-90.
- ²⁸ Franken, Martha. "Politics and Research – two parts of a velvet triangle?" Presentatie op de Internationale Conferentie Gelijke Kansen en Mensenrechten. Rome, oktober 2007.
- ²⁹ Sophia Raad van Bestuur 18/11/09.